

Kohtulahendite kogumik

EUROOPA KOHTU OTSUS (esimene koda)

29. juuli 2019*

Eelotsusetaotlus – Õigusalane koostöö kriminaalasjades – Direktiiv 2012/29/EL – Kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded – Artiklid 16 ja 18 – Kannatanu ülekuulamine esimese astme kriminaalkohtus – Kohtukoosseisu muutmine – Menetlusosalise taotlusel kannatanu uuesti ülekuulamine – Euroopa Liidu põhiõiguste harta – Artiklid 47 ja 48 – Õigus õiglasele kohtumenetlusele ja kaitseõigused – Vahetuse põhimõte – Ulatus – Kannatanu õigus kaitsele kriminaalmenetluses

Kohtuasjas C-38/18,

mille ese on ELTL artikli 267 alusel Tribunale di Bari (Bari esimese astme kohus, Itaalia) 10. oktoobri 2017. aasta otsusega esitatud eelotsusetaotlus, mis saabus Euroopa Kohtusse 19. jaanuaril 2018, kriminaalasjas järgmiste isikute suhtes:

Massimo Gambino,

Shpetim Hyka,

menetluses osalesid:

Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari,

Ernesto Lappostato,

Banca Carige SpA – Cassa di Risparmio di Genova e Imperia,

EUROOPA KOHUS (esimene koda),

koosseisus: koja president J.-C. Bonichot, kohtunikud C. Toader, A. Rosas, L. Bay Larsen ja M. Safjan (ettekandja),

kohtujurist: Y. Bot,

kohtusekretär: A. Calot Escobar,

arvestades kirjalikku menetlust,

arvestades seisukohti, mille esitasid:

– Itaalia valitsus, esindaja: G. Palmieri, keda abistasid *avvocato dello Stato* P. G. Marrone ja *avvocato dello Stato* D. Di Giorgio,

* Kohtumenetluse keel: itaalia.

- Tšehhi valitsus, esindajad: A. Kasalická, J. Vláčil ja M. Smolek,
- Saksamaa valitsus, esindajad: T. Henze, M. Hellmann ja E. Lankenau, hiljem M. Hellmann ja E. Lankenau,
- Madalmaade valitsus, esindajad: M. K. Bulterman ja A. M. de Ree,
- Austria valitsus, esindaja: G. Hesse,
- Euroopa Komisjon, esindajad: C. Cattabriga ja S. Grünheid,

olles 14. märtsi 2019. aasta kohtuistungil ära kuulanud kohtujuristi ettepaneku,

on teinud järgmise

otsuse

- 1 Eelotsusetaotlus puudutab Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiivi 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK (ELT 2012, L 315, lk 57), artiklite 16 ja 18 ning artikli 20 punkti b tõlgendamist.
- 2 Taotlus on esitatud Massimo Gambino ja Shpetim Hyka suhtes alustatud kriminaalmenetluses rahapesu ja kelmuse süüdistuses.

Õiguslik raamistik

Liidu õigus

- 3 Direktiivi 2012/29 põhjendused 11, 12, 20, 58 ja 66 on sõnastatud järgmiselt:

„(11) Käesoleva direktiiviga kehtestatakse miinimumnõuded. Liikmesriigid võivad käesolevas direktiivis sätestatud õigusi laiendada, et tagada kaitse kõrgem tase.

(12) Käesolevas direktiivis sätestatud õigustega ei piirata kurjategija õigusi. Mõiste „kurjategija“ osutab isikule, kes on kuriteos süüdi mõistetud. Samas osutab see käesoleva direktiivi tähenduses ka kahtlusalusele või süüdistatavale enne süü omaksvõtmist või süüdimõistmist, piiramata seejuures süütuse presumptsiooni kohaldamist.

[...]

(20) Kuriteoohvrite roll kriminaalõigussüsteemis ning nende võimalus aktiivselt kriminaalmenetluses osaleda on liikmesriigiti erinev ja sõltub riiklikust süsteemist ning on tingitud ühest või mitmest järgmisest kriteeriumist: kas riigi õigussüsteemis on sätestatud ohvri õiguslik staatus kriminaalmenetluse osalisena; kas ohvril on seadusjärgne kohustus kriminaalmenetluses aktiivselt osaleda, näiteks tunnistajana, ja/või kas kuriteoohvril on liikmesriigi õiguse alusel seadusjärgne õigus võtta aktiivselt osa kriminaalmenetlusest ja ta püüab seda teha, kui liikmesriigi õigussüsteemis ei ole sätestatud õiguslikku staatust kriminaalmenetluse osalisena. Liikmesriigid peaksid kindlaks määrama, millised neist olukordadest määravad kindlaks käesolevas direktiivis sätestatud õiguste kohaldamisala juhul, kui viidatakse ohvri rollile asjaomases kriminaalõigussüsteemis.

[...]

(58) Kui on kindlaks tehtud, et kuriteoohver kuulub uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu ees kaitsetute kuriteoohvrite hulka, tuleks talle kriminaalmenetluse ajal pakkuda asjakohaseid kaitsemeetmeid. Selliste meetmete täpne laad tuleks kindlaks määrata individuaalse hindamise tulemusel, võttes arvesse ohvri soove. Selliste meetmete ulatus tuleks kindlaks määrata ilma, et see piiraks kaitse õigusi, ja kooskõlas kohtu kaalutusõigust käsitlevate eeskirjadega. Kui kuriteoohver väljendab muret ja hirmu seoses kriminaalmenetlusega, peaks see olema kaitsemeetmete kohaldamise üle otsustamisel määrava tähtsusega.

[...]

(66) Käesolevas direktiivis austatakse põhiõigusi ja järgitakse Euroopa Liidu põhiõiguste hartas tunnustatud põhimõtteid. Eelkõige soovitakse direktiiviga edendada õigust inimväärikusele, õigust elule, õigust kehalisele ja vaimsele puutumatusse, vabadusele ja turvalisusele, õigust era- ja perekonnaelu austamisele, õigust omandile, mittediskrimineerimise põhimõtet, naiste ja meeste võrdõiguslikkuse põhimõtet, lapse, eakate ja puudega inimeste õigusi ning õigust õiglasele kohtulikule arutamisele.“

4 Direktiivi artikli 1 „Eesmärgid“ lõige 1 näeb ette:

„Käesoleva direktiivi eesmärk on tagada, et kuriteoohvrid saavad asjakohast teavet, tuge ja kaitset ning et neil on võimalik osaleda kriminaalmenetluses.

Liikmesriigid tagavad, et ohvrite staatust tunnustatakse ning et neisse suhtutakse austavalt, diskreetselt, isikupära arvestades, professionaalselt ning mittediskrimineerivalt kõigis kokkupuudetes ohvriabiteenuseid ja lepitava õigusemõistmise teenuseid osutavate asutuste ning kõikide kriminaalmenetluse raames tegutsevate pädevate asutustega. Käesoleva direktiiviga sätestatud õigused kehtivad ohvritele ilma nende vahel diskrimineerimata, kaasa arvatud seoses nende elanikustaatusiga.“

5 Direktiivi artikkel 10 „Õigus anda selgitusi“ näeb ette:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kuriteoohver võib kriminaalmenetluse käigus anda ütlusi ja esitada tõendeid. Kui ütlusi annab lapsohver, võetakse vajalikul määral arvesse lapse vanust ja küpsust.

2. Kord, mille kohaselt ohvrid võivad kriminaalmenetluse ajal ütlusi anda ja tõendeid esitada, määratakse kindlaks liikmesriigi õigusega.“

6 Direktiivi artiklis 16 „Õigus kurjategijalt hüvitise saamise otsusele kriminaalmenetluse käigus“ on sätestatud:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kriminaalmenetluse käigus on kuriteoohvritel õigus saada mõistliku aja jooksul otsus kurjategijalt hüvitise saamise kohta, välja arvatud juhtudel, kui liikmesriigi õiguses on sätestatud, et selline otsus tehakse muude kohtumenetluste käigus.

2. Liikmesriigid edendavad meetmeid, mille abil ärgitatakse kurjategijaid kuriteoohvritele kahju piisavalt hüvitama.“

7 Direktiivi 2012/29 artikkel 18 „Õigus kaitsele“ on sõnastatud järgmiselt:

„Ilma et see piiraks kaitse õigusi, tagavad liikmesriigid, et kuriteoohvri ja tema pereliikmete turvalisuse kaitseks on kättesaadavad meetmed, millega neid kaitstakse uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu eest, sealhulgas kuriteoohvri psüühilise, emotsionaalse või psühholoogilise

traumeerimise ohu eest ja nende väärkuse kaitsmiseks ülekuulamise ja tunnistuse andmise ajal. Vajaduse korral võivad sellised meetmed hõlmata ka siseriikliku õigusega kehtestatud korda kuriteoohvrite ja nende pereliikmete füüsiliseks kaitsmiseks.“

- 8 Direktiivi artiklis 20 „Kuriteoohvri õigus saada kriminaaluurimise ajal kaitset“ on sätestatud:

„Ilma et see piiraks kaitse õigusi ja kooskõlas kohtu kaalutusõigust käsitlevate eeskirjadega tagavad liikmesriigid, et kriminaaluurimise ajal

[...]

- b) kuriteoohvrit küsitletakse võimalikult vähe kordi ja küsitlusi korraldatakse ainult juhul, kui see on kriminaaluurimise eesmärgil vältimatult vajalik;

[...].“

- 9 Direktiivi artiklis 22 „Kuriteoohvrite individuaalne hindamine eriliste kaitsevajaduste väljaselgitamiseks“ on sätestatud:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kuriteoohvrite puhul viiakse kooskõlas liikmesriigi õigusaktides sätestatud menetlustega õigel ajal läbi individuaalne hindamine, et kindlaks teha erilised kaitsevajadused ning see, kas ja mil määral nad saaksid kriminaalmenetluse käigus kasu artiklites 23 ja 24 sätestatud erimeetmetest seoses sellega, et nad on uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu suhtes eriti haavatavad.

2. Individuaalsel hindamisel võetakse eelkõige arvesse

- a) kuriteoohvri isikuomadusi;
- b) kuriteo liiki või laadi ning
- c) kuriteo asjaolusid.

3. Individuaalse hindamise raames pööratakse erilist tähelepanu kuriteoohvritele, kes on kannatanud olulist kahju seoses kuriteo raskusega, kuriteoohvritele, kelle suhtes on toime pandud eelarvamuskuritegu või kuritegu, mis on toime pandud diskrimineerimise ajendil ja mis võib olulisel määral olla seotud nende isikuomadustega, ja kuriteoohvritele, kelle suhe kurjategijaga ja sõltuvus temast muudab nad eriti haavatavaks; terrorismi-, organiseeritud kuritegevuse, inimkaubanduse, soolise vägivalda, lähisuhetes toime pandud vägivalda, seksuaalvägivalda või seksuaalse ärakasutamise ja vihakuritegude ohvritele ning puudega ohvritele.

4. Käesoleva direktiivi kohaldamisel peetakse lapsohvreid eriliste kaitsevajadustega ohvriteks, kuna nad on haavatavad uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu suhtes. Selleks, et teha kindlaks, kas ja mil määral tuleks neile kohaldada artiklites 23 ja 24 sätestatud erimeetmeid, viiakse lapsohvrite suhtes läbi käesoleva artikli lõikes 1 sätestatud individuaalne hindamine.

5. Individuaalse hindamise ulatust võib kohandada vastavalt kuriteo raskusastmele ja ohvrile tekitatud ilmsele kahjule.

6. Kuriteoohvrid kaasatakse tihedalt individuaalsesse hindamisse ja selle läbiviimisel võetakse arvesse nende soove, sealhulgas juhul, kui nad ei soovi artiklites 23 ja 24 sätestatud erimeetmete kohaldamist.

7. Kui asjaolud, mis moodustavad individuaalse hindamise aluse, on oluliselt muutunud, tagavad liikmesriigid, et hindamist uuendatakse kogu kriminaalmenetluse vältel.“

- 10 Direktiivi artiklis 23 „Eriliste kaitsevajadustega kuriteohvrite õigus saada kriminaalmenetluse ajal kaitset“ on sätestatud:

„1. Ilma et see piiraks kaitse õigusi ja kooskõlas kohtu kaalutusõigust käsitlevate eeskirjadega tagavad liikmesriigid, et eriliste kaitsevajadustega kuriteohvrid, kellele kohaldatakse artikli 22 lõikes 1 sätestatud individuaalse hindamise tulemusel kindlaks tehtud erimeetmeid, võivad kasutada käesoleva artikli lõigetes 2 ja 3 sätestatud meetmeid. Individuaalse hindamise järel ette nähtud erimeedet võidakse mitte kättesaadavaks teha, kui operatiiv- ja praktilised piirangud muudavad selle võimatuks või kui ohvrit on vaja kiiresti küsitleda, ilma milleta kannataks kahju ohver või teine isik või takistatakse menetluse käiku.

2. Artikli 22 lõike 1 kohaselt kindlaks tehtud eriliste kaitsevajadustega kuriteohvritele on kriminaaluurimise ajal kättesaadavad järgmised erimeetmed:

- a) kuriteohvri küsitlemine toimub selleks kavandatud või kohandatud ruumides;
- b) kuriteohvrit küsitlevad või võtavad küsitlemisest osa selleks koolitatud spetsialistid;
- c) kuriteohvrit küsitlevad iga kord samad isikud, välja arvatud juhul, kui see on vastuolus kvaliteetse õigusemõistmise põhimõtetega;
- d) kui kuriteohver seda soovib, kui see ei takista menetluse käiku ja kui küsitlejaks ei ole prokurör või kohtunik, viib kõik seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhetes toime pandud vägivalla ohvrite küsitlemised kriminaalmenetluse käigus läbi samast soost isik.

3. Artikli 22 lõike 1 kohaselt kindlaks tehtud eriliste kaitsevajadustega kuriteohvritele tehakse kohtumenetluse ajal kättesaadavaks järgmised meetmed:

- a) meetmed, mis võimaldavad vältida silmsidet kuriteohvri ja kurjategija vahel, sealhulgas tõendite kogumisel, kasutades selleks asjakohaseid vahendeid, sealhulgas kommunikatsioonitehnoloogiat;
- b) meetmed, mille abil saab kuriteohvri selgitusi kohtusaalis kuulata, ilma et kuriteohver oleks kohtusaalis kohal, kasutades selleks eelkõige asjakohast kommunikatsioonitehnoloogiat;
- c) meetmed sellise tarbetu ülekuulamise vältimiseks, mis puudutab kuriteohvri eraelu ja mitte toimepandud kuritegu, ning
- d) meetmed, mis võimaldavad kohtuistungil toimumist kinniseks kuulutada.“

Itaalia õigus

- 11 Kriminaalmenetluse seadustiku (codice di procedura penale) artikli 511 „Lubatud ettelugemine“ lõigetes 1 ja 2 on sätestatud:

„1. Kohus otsustab – vajaduse korral omal algatusel –, et kohtutoimikus olevad materjalid loetakse kohtuliku arutelu huvides täielikult või osaliselt ette.

2. Otsus ütluste protokollide ettelugemise kohta tehakse alles pärast tunnistaja ülekuulamist, välja arvatud juhul, kui ülekuulamist ei toimugi.“

- 12 Kriminaalmenetluse seadustiku artikli 525 „Otsuse tegemine otsekohe“ lõigetes 1 ja 2 on ette nähtud:

„1. Kohtuotsus tehakse kohe pärast kohtuliku arutamise lõpetamist.

2. Kohtulikust nõupidamisest võtavad osa kohtulikul arutelul osalenud kohtunikud, vastasel korral on kohtuotsus tühine. Kui kohtunikke, kes osaleda ei saa, asendavad kohtukoosseisu täiendamiseks asenduskohtunikud, säilitavad juba tehtud otsused, mida ei ole sõnaselgelt tühistatud, oma õigusjõu.“

Põhikohtuasi ja eelotsuse küsimus

- 13 Eelotsusetaotlusest nähtub, et M. Gambino ja S. Hyka on Tribunale di Bari (Bari esimese astme kohus, Itaalia) kohtu alla antud Itaalia karistusseadustiku kohaselt rahapesu ja kelmuse süüdistuses.
- 14 Samuti nähtub eelotsusetaotlusest, et süüdistusaktis kirjeldatud faktiliste asjaolude kohaselt on väidetava kelmuse tõttu kannatanud isikud Ernesto Lappostato ja Gianluca Menini. E. Lappostato esitas tsiviilhagi, nõudes, et talle mõistetakse M. Gambinolt välja hüvitis kuriteoga tekitatud kahju eest.
- 15 14. aprillil 2015 toimunud kohtuistungil kuulas E. Lappostato ja G. Menini tunnistajatena üle Tribunale di Bari (Bari esimese astme kohus) kolmest kohtunikust koosnev kohtukoosseis.
- 16 21. veebruaril 2017 toimus uus kohtuistung sama kohtukoosseisuga, kuid selle liikmed oli muutunud, sest neist kolmest kohtunikust, kes 14. aprilli 2015. aasta kohtuistungil osalesid, määrati üks kohtunik teise kohtusse.
- 17 Kõnealusel 21. veebruaril 2017 toimunud kohtuistungil taotles M. Gambino kaitsja kriminaalmenetluse seadustiku artiklite 511 ja 525 alusel kõigi selle ajani toimunud tunnistajate ja eelkõige väidetavas kelmuses kannatanute ülekuulamiste kordamist. Ta esitas selle taotluse uuesti 10. oktoobril 2017 toimunud kohtuistungil.
- 18 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et kriminaalmenetluse seadustiku artiklis 525 on sätestatud vahetuse põhimõte, mis ei taga üksnes seda, et kohtuotsus tehakse kohe pärast kohtuliku arutamise lõpetamist, vaid ka seda, et otsuse teevad kohtulikul arutelul osalenud kohtunikud. Viimati nimetatud nõue põhineb ideel, et otsuse süüdistatava kriminaalvastutuse kohta peavad tegema kohtunikud, kes osalesid tõendite kogumisel.
- 19 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et ta kahtleb selles, kas liidu õigusega on kooskõlas kõnealused riigisisised õigusnormid, nagu Corte suprema di cassazione (Itaalia kassatsioonikohus) on neid tõlgendanud ja mis näevad ette, et kui kohtulik arutelu uuendatakse mitmest või ühest kohtunikust koosneva kohtukoosseisu muutmise tõttu, siis ei või kohtuotsus rajaneda algse kohtukoosseisu ees antud ütlustel üksnes protokolliga tutvumise põhjal, ilma et tunnistaja oleks uuesti üle kuulatud, kui uus ülekuulamine on veel võimalik ja menetlusosaline on seda taotlenud.
- 20 Seega, kui kohtukoosseisu muutmise tõttu uuendatakse kohtulik arutelu ning kohus tunnistab uuesti taotletud ülekuulamisel antud ütluse tõendina lubatavaks, saab vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku artiklile 511 juba antud ütluste protokollil lugeda ainult juhul, kui kõik menetlusosalised on sellega nõus.
- 21 Eelotsusetaotluse esitanud kohtu arvates tekib selle tõlgendusega kaitsel võimalus kuritarvitusteks, sest kui kaitse ei nõustu sellega, et kohtunikud loeksid juba antud ütlusi, tuleb kannatanu järelikult uuesti üle kuulata.
- 22 Eelotsusetaotluse esitanud kohtu arvates ei ole seega kriminaalmenetluse seadustiku artikli 511 lõige 2 ja artikli 525 lõige 2, nagu liikmesriigi kohtud on neid tõlgendanud, kooskõlas direktiiviga 2012/29, mis kohustab liikmesriike kehtestama õigusnormid, mis tagavad kuriteos kannatanutele kriminaalmenetluses kaitse.

- 23 Sellega seoses märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus, et seoses nõukogu 15. märtsi 2001. aasta raamotsusega 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (EÜT 2001, L 82, lk 1; ELT eriväljaanne 19/04, lk 72), mis asendati direktiiviga 2012/29, otsustas Euroopa Kohus 16. juuni 2005. aasta kohtuotsuse Pupino (C-105/03, EU:C:2005:386) punktis 56, et selle raamotsusega taotletavate eesmärkide saavutamiseks on nõutav, et liikmesriigi kohtul oleks võimalus kasutada eriti kaitsetute kannatanute puhul erikorda, nagu seda on ennetav ülekuulamine tõendite tagamise menetluse teel, mis on sätestatud liikmesriigi õiguses, kus on ette nähtud ka ütluste andmise üksikasjalik kord, kui see menetlus vastab kõige paremini nende kannatanute olukorrale ja on vajalik tõendite kaotsimineku ennetamiseks, ülekuulamiste kordamise viimiseks miinimumini ja selleks, et kaitsta kõnealuseid kannatanuid avalikul kohtuistungil ütluste andmise kahjulike mõjude eest.
- 24 Eelotsusetaotluse esitanud kohus lisab, et kannatanu uuesti ülekuulamine näib olevat vastuolus selles kohtuotsuses sedastatud põhimõtetega, kuna süüdistatava õigust õiglasele kohtumenetlusele ei riivata kuidagi, kui loetakse nende ütluste protokolle, mis erapooletus kohtus esialgu avalikult anti ja mille puhul oli tagatud võistlevuse põhimõtte järgimine.
- 25 Igal juhul peab kannatanu väärkuse kaitse ja süüdistatava õiguse õiglasele kohtumenetlusele kaalumise olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega, nagu see on ette nähtud Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) artiklis 52. Samal ajal ei või Roomas 4. novembril 1950 allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi „EIÕK“) artiklis 6 ja harta artiklis 47 sätestatud õigust õiglasele kohtumenetlusele kasutada õiguse kuritarvitamise eesmärgil.
- 26 Lisaks kannatanule täiendava hingelise kannatuse tekitamisele kaasneks ülekuulamise kordamisega kriminaalmenetluse kulukas pikenemine, mis oleks vastuolus mõistliku menetlusaja nõudega.
- 27 Neil tingimustel otsustas Tribunale di Bari (Bari esimese astme kohus) menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmise eelotsuse küsimuse:

„Kas direktiivi [2012/29] artikleid 16 ja 18 ning artikli 20 punkti b tuleb tõlgendada nii, et nendega on vastuolus see, kui kannatanu tuleb muutunud kohtukoosseisu korral uuesti üle kuulata, kui üks menetlusosalistest ei anna vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku artikli 511 lõikele 2 ja artikli 525 lõikele 2 (nagu neid sätteid on väljakujunenud kohtupraktikas tõlgendatud) nõusolekut lugeda nende ütluste protokolle, mille sama kannatanu on andnud juba varem samas menetluses, kuid teisele kohtukoosseisule, ja mille puhul oli tagatud võistlevuse põhimõtte järgimine?“

Eelotsuse küsimuse analüüs

- 28 Eelotsusetaotluse esitanud kohus palub oma küsimusega sisuliselt selgitada, kas direktiivi 2012/29 artikleid 16 ja 18 ning artikli 20 punkti b tuleb tõlgendada nii, et nendega on vastuolus riigisiseseid õigusnormid, mis näevad ette, et kui kuriteos kannatanu kuulati esimest korda üle esimese astme kriminaalkohtu kohtukoosseisu poolt, mida hiljem muudeti, siis peab uuesti moodustatud kohtukoosseis kõnealuse kannatanu põhimõtteliselt uuesti üle kuulama, kui üks menetlusosalistest ei ole nõus sellega, et nimetatud kohtukoosseis tugineb kõnealuse kannatanu esimese ülekuulamise protokollile.
- 29 Direktiivi 2012/29 artikli 1 lõike 1 esimese lõigu kohaselt on direktiivi eesmärk tagada, et kuriteoohvrid saavad asjakohast teavet, tuge ja kaitset ning et neil on võimalik osaleda kriminaalmenetluses.
- 30 Kõigepealt tuleb märkida, et kõnealuse direktiivi artikli 20 punktis b on sätestatud, et ilma et see piiraks kaitseõigusi ja kooskõlas kohtu kaalutusõigust käsitlevate eeskirjadega tagavad liikmesriigid, et kriminaaluurimise ajal küsitletakse kuriteoohvrit võimalikult vähe kordi ja küsitlusi korraldatakse ainult juhul, kui see on „kriminaaluurimise“ eesmärgil vältimatult vajalik.

- 31 Direktiivi 2012/29 artikli 23 lõigetest 2 ja 3 ilmneb, et direktiivis eristatakse „kriminaaluurimise“ ja „kohtumenetluse“ staadiume.
- 32 Peale selle nägi direktiivi 2012/29 aluseks olnud ettepanek võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded (KOM(2011) 275 lõplik), ette, et liikmesriigid tagavad, et ülekuulamiste arv oleks nii väike kui võimalik ja et neid korraldataks ainult juhul, kui see on „kriminaalmenetluse“ eesmärgil vältimatult vajalik.
- 33 Direktiivi 2012/29 ettevalmistavad materjalid kinnitavad seega, et selle direktiivi artikli 20 punkti b sõnastuse osas otsustas Euroopa Liidu seadusandja jätta sõnastuse, mille kohaselt piirdub selle sätte kohaldamisala ainult „kriminaaluurimisega“.
- 34 Ent eelotsusetaotlusest ilmneb, et põhikohtuasjas toimub kannatanu ülekuulamise võimalik kordamine kriminaalmenetluse kohtumenetluse staadiumis, kuivõrd M. Gambino asja menetlemine anti arutamiseks uuele kohtukoosseisule.
- 35 Neil tingimustel ei ole direktiivi 2012/29 artikli 20 punkt b kohaldatav sellises kohtuasjas nagu põhikohtuasjas kõne all olev.
- 36 Igal juhul ei nõua see säte, mille kohaselt tagavad liikmesriigid, et kuriteoohvrit küsitletakse võimalikult vähe kordi, et asjas otsust tegev kohus kuulaks kuriteos kannatanu üle ainult ühe korra.
- 37 Seoses direktiivi 2012/29 artiklite 16 ja 18 tõlgendamisega tuleb märkida, et nimetatud direktiivi põhjenduse 12 kohaselt näeb see direktiiv ette, et selles sätestatud õigustega ei piirata kurjategija õigusi.
- 38 Harta artikli 47 teise lõigu kohaselt on igaühel õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus ning igaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Peale selle on harta artikli 48 lõikes 2 täpsustatud, et iga süüdistatava õigus kaitsele on tagatud.
- 39 Osas, milles harta sisaldab EIÕKga tagatud õigustele vastavaid õigusi, on harta artikli 52 lõike 3 eesmärk tagada vajalik kooskõla hartas sätestatud õiguste ja nende vastavate õiguste vahel, mis on tagatud EIÕKga, ilma et sellega kahjustataks liidu õiguse ja Euroopa Liidu Kohtu sõltumatust (vt selle kohta 20. märtsi 2018. aasta kohtuotsus Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, punkt 23). Selgitustes põhiõiguste harta kohta (ELT 2007, C 303, lk 17) on nähtud ette, et harta artikli 47 teine lõik vastab EIÕK artikli 6 lõikele 1 ning et harta artikkel 48 vastab EIÕK artikli 6 lõigetele 2 ja 3. Euroopa Kohus peab seega tagama, et tõlgendusega, mille ta harta artikli 47 teisele lõigule ja artiklile 48 annab, oleks tagatud kaitse tasemel, mis ei ole vastuolus EIÕK artiklis 6 – nagu Euroopa Inimõiguste Kohus on seda tõlgendanud – tagatud kaitse tasemega (vt analoogia alusel 26. septembri 2018. aasta kohtuotsus Belastingdienst/Toeslagen (apellatsioonkaebuse peatav toime), C-175/17, EU:C:2018:776, punkt 35 ja seal viidatud kohtupraktika).
- 40 Samamoodi otsustas Euroopa Kohus seoses raamotsusega 2001/220, mis asendati direktiiviga 2012/29, et raamotsust tuleb tõlgendada järgides põhiõigusi, mille hulgast tuleb eelkõige esile tõsta õigust õiglasele kohtumenetlusele, nagu see on sätestatud EIÕK artiklis 6 ja nagu Euroopa Inimõiguste Kohus seda on tõlgendanud (16. juuni 2005. aasta kohtuotsus Pupino, C-105/03, EU:C:2005:386, punkt 59, ja 9. oktoobri 2008. aasta kohtuotsus Katz, C-404/07, EU:C:2008:553, punkt 48).

- 41 Sellega seoses tuleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, et õiglase kohtumenetluse põhimõtted nõuavad, et asjakohastel juhtudel kaalutaks kaitse õigusi ütlusi andma kutsutud tunnistaja või kannatanu õigustega (EIK 26. märtsi 1996. aasta otsus *Doorson vs. Madalmaad*, CE:ECHR:1996:0326JUD002052492, punkt 70, ja EIK 5. oktoobri 2006. aasta otsus *Marcello Viola vs. Itaalia*, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, punkt 51).
- 42 Süüdistatava süü või süütuse üle otsustamise eest vastutavad isikud peavad tunnistajad põhimõtteliselt isiklikult ära kuulama ja hindama nende usaldusvärsust. Tunnistaja usaldusvärsuse hindamine on keeruline ülesanne, mida tavaliselt ei saa täita ülekuulamisprotokollides kirja pandud tunnistaja ütluste lihtsa lugemise põhjal (EIK 5. juuli 2011. aasta otsus *Dan vs. Moldova*, CE:ECHR:2011:0705JUD000899907, punkt 33, ja EIK 29. juuni 2017. aasta otsus *Lorefice vs. Itaalia*, CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, punkt 43).
- 43 Seega on õiglase kriminaalkohtumenetluse üks oluline element, et süüdistataval on võimalus olla vastamisi tunnistajatega selle kohtu juuresolekul, kes lõpuks teeb otsuse. See vahetuse põhimõte on kriminaalmenetluse oluline tagatis, sest kohtuniku tähelepanekutel tunnistaja käitumise ja usaldusvärsuse kohta võivad olla süüdistatava jaoks tõsised tagajärjed. Järelikult tuleb juhul, kui otsust tegevat kohtukoosseisu on pärast olulise tunnistaja ülekuulamist muudetud, tunnistaja põhimõtteliselt uuesti üle kuulata (EIK 9. märtsi 2004. aasta otsus *Pitkänen vs. Soome*, CE:ECHR:2004:0309JUD003050896, punkt 58, ja EIK 18. märtsi 2014. aasta otsus *Beraru vs. Rumeenia*, CE:ECHR:2014:0318JUD004010704, punkt 64).
- 44 Vahetuse põhimõtet ei saa siiski käsitada nii, et see ei luba teha menetluse ajal mis tahes muudatust kohtukoosseisus. Ilmselgete halduslike või menetluslike probleemide tekkimisel võib kohtuniku menetluses jätkamine osutuda võimatuks. Selleks, et asja arutamist ülevõtavad kohtunikud tunneksid hästi kohtuasja asjaolusid ja argumente, võib võtta meetmeid, näiteks andes neile protokollid, kui tunnistaja usaldusvärsust ei ole kahtluse alla seatud, või kuulates uues kohtukoosseisus uuesti ära poolte suulised seisukohad või olulised tunnistajad (EIK 2. detsembri 2014. aasta otsus *Cutean vs. Rumeenia*, CE:ECHR:2014:1202JUD005315012, punkt 61, ja EIK 6. detsembri 2016. aasta otsus *Škaro vs. Horvaatia*, CE:ECHR:2016:1206JUD000696213, punkt 24).
- 45 Neid kaalutlusi arvestades tuleb vastata küsimusele direktiivi 2012/29 artiklite 16 ja 18 seisukohast.
- 46 Sellega seoses leiab eelotsusetaotluse esitanud kohus, et kannatanu uuesti ülekuulamine pärast kohtukoosseisu muutmist on vastuolus selle direktiivi artikliga 16, mille lõikes 1 on sätestatud, et liikmesriigid tagavad, et kriminaalmenetluse käigus on kuriteoohvritel õigus saada mõistliku aja jooksul otsus kurjategijalt hüvitise saamise kohta, välja arvatud juhtudel, kui liikmesriigi õiguses on sätestatud, et selline otsus tehakse muude kohtumenetluste käigus.
- 47 Eelotsusetaotluse esitanud kohus arvab seega, et kannatanule tekkinud kahju hüvitamist mõistliku aja jooksul, mis on ette nähtud artiklis 16, ei võimalda riigisisesed õigusnormid, mille kohaselt peavad kõik menetlusosalised olema nõus sellega, et uuesti moodustatud kohtukoosseis ei kuula kannatanu uuesti üle. Eelkõige leiab kõnealune kohus, et põhikohtuasjas käsitletavad riigisisesed õigusnormid võivad anda kaitsele võimaluse kuritarvitusteks, sest kui kaitse ei nõustu kannatanu juba antud ütluste lugemisega, pikeneb menetluse kestus.
- 48 Siiski tuleb tõdeda, et kannatanu uuesti ülekuulamine selle kohtukoosseisu muutumise korral, kes ta esialgu üle kuulas, ei tähenda iseenesest, et sellele kannatanule kahju hüvitamise suhtes ei saa teha otsust mõistliku aja jooksul.
- 49 Lisaks märkis ka kohtujurist oma ettepaneku punktis 128, et direktiivi 2012/29 artiklis 16 kuriteos kannatanule ette nähtud õigus ei saa mõjutada seda, kuidas süüdistatav saab tegelikult kasutada temal olevaid menetluslike õigusi, mida on kirjeldatud käesoleva kohtuotsuse punktides 42 ja 43 ning mille hulgas on vahetuse põhimõte, seega kui kohtukoosseisu on muudetud, ei vastuta selle eest süüdistatav.

- 50 Eelotsusetaotluse esitanud kohus viitab ka direktiivi 2012/29 artiklile 18, milles on sätestatud, et ilma et see piiraks kaitse õigusi, tagavad liikmesriigid, et kuriteoohvri ja tema pereliikmete turvalisuse kaitseks on kättesaadavad meetmed, millega neid kaitstakse uue ja korduva ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu eest, sealhulgas kuriteoohvri psüühilise, emotsionaalse või psühholoogilise traumeerimise ohu eest ja nende väärkuse kaitsmiseks ülekuulamise ja tunnistuse andmise ajal, ning vajaduse korral võivad sellised meetmed hõlmata ka riigisisese õigusega kehtestatud korda kuriteoohvrite ja nende pereliikmete füüsiliseks kaitsmiseks.
- 51 Selle artikli sõnastusest aga ei tulene, et liidu seadusandja oleks kuriteos kannatanu kaitseks mõeldud meetmete hulgas ette näinud selle, et kohtumenetluse ajal kuulatakse kannatanu üle ainult üks kord.
- 52 Pealegi annab direktiivi 2012/29 artikkel 18 kannatanule õiguse kaitsele, „ilma et see piiraks kaitse õigusi“. Samas tähenduses on direktiivi põhjenduses 58 märgitud, et nende asjakohaste kaitsemeetmete ulatus, mis antakse kriminaalmenetluse ajal kuriteoohvrile, kes kuulub uue ja korduva kuriteo ohvriks langemise, hirmutamise ja kättemaksu ees kaitsetute kuriteoohvrite hulka, tuleks kindlaks määrata „ilma, et see piiraks kaitse õigusi, ja kooskõlas kohtu kaalutusõigust käsitlevate eeskirjadega“.
- 53 Nagu rõhutas kohtujurist oma ettepaneku punktis 73, on liidu seadusandja direktiivis 2012/29 seega andnud kannatanule õigused, mille kasutamine ei tohi kahjustada süüdistatava õigust õiglasele kohtumenetlusele ja tema kaitseõigusi, mis on vastavalt sätestatud harta artikli 47 teises lõigus ja artikli 48 lõikes 2.
- 54 Järelikult tuleb tõdeda, et direktiivi 2012/29 artikliga 18 ei ole põhimõtteliselt vastuolus see, kui kohtukoosseisu muutmise korral kuulab see kohtukoosseis kuriteos kannatanu menetlusosalise taotlusel uuesti üle.
- 55 Kuid nagu kohtujurist oma ettepaneku punktis 116 märkis, tuleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, et selle kindlakstegemiseks, kas kannatanu ütluste kohta koostatud protokoll on tõendina kasutatav, peavad liikmesriigid analüüsima, kas kannatanu ülekuulamine võib olla süüdistatava suhtes otsuse tegemisel olulise tähtsusega, ning tagama piisavate menetluslike tagatistega, et tõendite esitamine kriminaalmenetluses ei kahjusta õiglast kohtumenetlust harta artikli 47 teise lõigu tähenduses ega kaitseõigusi harta artikli 48 lõike 2 tähenduses.
- 56 Seega peab eelotsusetaotluse esitanud kohus analüüsima, kas selliste eritingimuste tõttu, nagu on nimetatud eelmises punktis, võib jätta asjasse puutuva kuriteos kannatanu uuesti üle kuulamata.
- 57 Lisaks olgu märgitud, et juhul, kui otsustatakse, et uus kohtukoosseis peab kannatanu üle kuulama, tuleb riigisisestel asutustel direktiivi 2012/29 artikli 22 kohaselt seda kannatanut individuaalselt hinnata, et selgitada välja tema erilised kaitsevajadused, ning vajaduse korral rakendada tema suhtes kõnealuse direktiivi artiklites 23 ja 24 ette nähtud kaitsemeetmeid.
- 58 Seega peab eelotsusetaotluse esitanud kohus kontrollima, et põhikohtuasjas kõne all oleval kannatanul ei ole kriminaalmenetluse raames erilisi kaitsevajadusi.
- 59 Eeltoodud kaalutlusi arvestades tuleb esitatud küsimusele vastata, et direktiivi 2012/29 artikleid 16 ja 18 tuleb tõlgendada nii, et nendega ei ole vastuolus riigisisese õigusnormid, mis näevad ette, et kui kuriteos kannatanu kuulati esimest korda üle esimese astme kriminaalkohtu kohtukoosseisu poolt, mida hiljem muudeti, siis peab uuesti moodustatud kohtukoosseis kõnealuse kannatanu põhimõtteliselt uuesti üle kuulama, kui üks menetlusosalistest ei ole nõus sellega, et nimetatud kohtukoosseis tugineb kõnealuse kannatanu esimese ülekuulamise protokollile.

Kohtukulud

- 60 Kuna põhikohtuasja poolte jaoks on käesolev menetlus eelotsusetaotluse esitanud kohtus pooleli oleva asja üks staadium, otsustab kohtukulude jaotuse liikmesriigi kohus. Euroopa Kohtule seisukohtade esitamisega seotud kulusid, välja arvatud poolte kohtukulud, ei hüvitata.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus (esimene koda) otsustab:

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiivi 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, artikleid 16 ja 18 tuleb tõlgendada nii, et nendega ei ole vastuolus riigisisese õigusnormid, mis näevad ette, et kui kuriteos kannatanu kuulati esimest korda üle esimese astme kriminaalkohtu kohtukoosseisu poolt, mida hiljem muudeti, siis peab uuesti moodustatud kohtukoosseis kõnealuse kannatanu põhimõtteliselt uuesti üle kuulama, kui üks menetlusosalistest ei ole nõus sellega, et nimetatud kohtukoosseis tugineb kõnealuse kannatanu esimese ülekuulamise protokollile.

Allkirjad